

Петрова Ю. І.

ORCID: 0000-0002-5130-232X

кандидат філологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу Близького
та Середнього Сходу

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

РОЛЬ ЛІВАНСЬКОГО МОНАСТІРЯ СВ. ІОАННА ХРЕСТИТЕЛЯ У СТАНОВЛЕННІ АРАБСЬКОГО ДРУКАРСТВА У XVIII СТ.¹

Ключові слова: друкарство, араби-християни, Абдаллах Захер, монастир Св. Іоанна Хрестителя в Шувейрі, католицька література.

Друкарство арабським шрифтом на Близькому Сході було запроваджено лише на початку XVIII ст. Воно розвивалося насамперед у середовищі християн – через заборону на друк ісламської літератури в Османській імперії. На прохання колишнього патріарха Антіохійської церкви (на той час митрополита Алепського) Афанасія III Даббаса у Волощині в 1701 і 1702 рр. було надруковано перші дві богослужбові книги арабською. Друк арабським шрифтом на теренах Османської імперії вперше було запроваджено в м. Алеппо (Сирія), де в 1705–1711 рр. діяла заснована Даббасом митрополіча друкарня. Кілька богослужбових і полемічних книг арабською в сер. XVIII ст. видав у Яссах, Бухаресті та Бейруті Антіохійський патріарх Сильвестр.

Важливим етапом становлення арабської видавничої справи стала діяльність друкарні греко-католицького монастиря Св. Іоанна Хрестителя в селищі Шувейр (Гірський Ліван). Після розколу в Антіохійській церкві (1724 р.) монастир став центром “шувейритського” ордену – одного із двох чернечих орденів греко-католицької громади. У монастирях Гірського Лівану знаходили прихисток прокатолицьки налаштовані містяни, яких на той час переслідувала османська адміністрація. Одним із них був талановитий ювелір диякон Абдаллах

¹ Дослідження здійснено в межах проекту, який фінансується Європейською дослідницькою радою за програмою Європейського Союзу з досліджень та інновацій “Horizon 2020” (грантова угода № 883219-AdG-2019 – проєкт TYPARABIC).

Захер (1684–1748) – колишній співробітник Афанасія Даббаса і основний працівник його алепської друкарні. Він перейшов у католицитво і 1722 р. назавжди покинув Алеппо, аби безперешкодно займатися релігійною полемікою. Завдяки його співпраці з очільником єзуїтських місіонерів на Сході П'єром Фромажем стало можливим заснування монастирської друкарні в Шувейрі. Процес її відкриття потребував великих витрат і шести років підготовки поліграфічного матеріалу. Захер втілював свій талант ювеліра при створенні нового шрифту, який перевершив інші наявні на той час шрифти за вишуканістю [1, с. 74]. Друкарню було відкрито 1731 р.; вона мала найдовший термін функціонування серед друкарень Близького Сходу – 165 років (1734–1899) [3, с. 218].

У монастирі загалом було надруковано 33 найменування книг (із них 22 – протягом XVIII ст.); низку з них було неодноразово перевидано. За період, коли Захер очолював друкарню (1734–1748), вийшло сім книг. Більшість видань друкарні являли собою арабські переклади творів європейських католицьких авторів (зокрема й виконані Захером) – катехізисів, дидактичних книг, полемічних творів. Упродовж XVIII ст. лише три видання були оригінальними арабомовними текстами (зокрема й одна книга авторства Захера). Перевідали майже суто богослужбові книги, зважаючи на великий попит на них. Особливою популярністю серед арабських християн різних конфесій користувався Псалтир, за яким діти вивчали арабську мову (він зазнав 15 перевидань) [3, с. 215]. Брак перевидань перекладених книг мандрівники XVIII ст. пояснювали їхньою низькою популярністю серед населення [2, с. 135].

Існують дані про кількість працівників друкарні: Захеру допомагали його учень Сулейман Каттан і кілька ченців; після його смерті троє ченців брали безпосередню участь у друку книг, двоє займалися підготовкою шрифтів, один вчився відливати літери. За свідченням мандрівника Вольнея, у 1780-х рр. у друкарні працювали лише чотири особи (із загальної кількості ченців 40–45 осіб), ще четверо займалися палітуркою [4, с. 124].

У шувейрських виданнях можна помітити набагато вищу якість оформлення книг і редакторської роботи, ніж у православних виданнях Афанасія і Сильвестра. Шувейрська друкарня ще з часів Захера дотримувалася високих для того часу стандартів видавництва. Це включало обов'язкову передмову із зазначенням основних вихідних даних про книгу (місце й рік видання); редакційна примітка *tubi'a bi-'idn al-ru'asā'* (лат. Cum Permissu Superiorum) – “надруковано з дозволу священноначальства” – свідчила про проходження духовної цензури. Кожна книга (за винятком богослужбових) має детальний зміст (*fihris*),

дуже чітко рубрикований, який займає до кількох сторінок; у цьому нововведенні можна вбачати вплив європейської традиції компендіумів, характерної для книг католицької церкви. Подекуди міститься також алфавітний тематичний індекс, із зазначенням відповідних сторінок. У низці видань після змісту розміщено характерне зображення хреста, яке деякі дослідники назвали “логотипом” шувейрської друкарні.

Передмови шувейрських видань написані здебільшого в дидактичному жанрі й побудовані за певною схемою: панегіричний вступ-похвала Богу в римованій формі; обґрунтування потреби перекласти та надрукувати певну книгу; розповідь про чесноти, яких вона навчає, тощо. Автори передмов широко вдаються до логічної аргументації при поясненні християнського віровчення, використовують методи класифікації та систематизації, що наближає їхні тексти до схоластичної традиції. Низка передмов побудовані повністю як панегірик певній книзі. Втім, попри наявність різноманітних стилістичних засобів, передмови вирізняються більш-менш чітким наративним стилем.

У низці передмов згадується про редакторську роботу над текстом та його звірку з грецьким оригіналом, без зазначення конкретних імен. Можна помітити результати копіткої лінгвістичної роботи і брак друкарських помилок. Орфографія друків також із часом удосконалювалася. Шувейрські видання демонструють, як протягом XVIII ст. відбувався поступовий відхід від особливостей рукописної традиції (усунення діалектизмів, граматичних і графічних рис “середньоарабської мови”) і формувалася орфографічна норма, близька до сучасної літературної арабської мови. Тому низка видань кінця XVIII ст. з графічного погляду відрізняються від сучасних незначною мірою, а про вплив рукописної традиції нагадують лише брак гамзи, спосіб написання кінцевої літери *uā* (з крапками або без них) та певні особливості пунктуації. Важливим нововведенням стали покликання на розділи Біблії, наведені поряд із біблійними цитатами.

Отже, діяльність друкарів шувейрського монастиря у XVIII ст. стала важливим етапом розвитку арабської видавничої справи. Втім, наприкінці XIX ст. друкарня припинила свою діяльність, оскільки не могла конкурувати з більш прогресивними видавництвами, заснованими в Лівані у 2-й пол. XIX ст., продукція яких була орієнтована на більш широку аудиторію.

Література:

1. Книга Чесного Непорочного Євангелія, Світильника, що сяє й освітлює / упор., передм. І. Осташ. Київ: Фонд пам'яті Блаженнішого митрополита Володимира, 2021. 408 с.
2. Крымский А. Е. История новой арабской литературы: XIX – начало XX века. Москва : Главная редакция восточной литературы, 1971. 793 с.
3. Feodorov I. Arabic Printing for the Christians in Ottoman Lands. Berlin – Boston : De Gruyter, 2023. 441 p.
4. Volney M. C.-F. Travels through Egypt and Syria, in the Years 1783, 1784, and 1785. Vol. II. Translated from the French. New-York : Printed by John Tiebout, for Evert Duyckinck & Co. Booksellers & Stationers, 1798. 297 p.

UDC 811.581.14

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-414-9-16>

Savchenko M. V.

ORCID: 0000-0003-2980-0610

*Postgraduate Student at the Department of Languages and Literatures
of the Far East and Southeast Asia*

*Educational and Scientific Institute of Philology
of Taras Shevchenko Kyiv National University*

Kyiv, Ukraine;

Faculty of Chinese Language and Literature

National Chengchi University

Taipei, Taiwan

NÜSHU MODE: TUNE, METRE AND TONE IN WOMEN'S SONGS

Key words: *Nüshu*, “*nüshu mode*”, prosody, metre, tune, tone, “*yi zi xing qiang*”, textsetting, Jiangyong.

This research introduces some melodic, metric and phonological features of *nüshu* (女書) songs performed in “*nüshu mode*” (女書旋法) within the framework proposed by Liu Ying [10, p. 153]. It examines the tune-to-tone correspondence between the “basic *nüshu* tune” and the verses performed in local dialects of Jiangyong county in Southern Hunan. Liu Ying’s framework of corresponding musical pitch and linguistic tones [7, p. 32–34], developed over two decades of field research in the region and tested with